УДК 338.2

О. Коцюк

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ ПРИ ПЕРЕХОДІ ДО РИНКОВИХ УМОВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті підкреслено важливість технологічних та продуктових інновацій для фірми, зроблено аналіз інноваційної діяльності підприємств Тернопільщини, запропоновано конкретні методи реалізації інноваційної стратегії та виходу з кризи.

У сучасному світі співвідношення могутності держав, їх "міжнародна вага" визначається не стільки наявністю у них тих чи інших традиційних виробничих ресурсів, скільки порівнянням інноваційних можливостей та вмінням ефективніше їх використовувати. Із загостренням на світовому і національному ринках конкуренції та прискоренням через це науково-технічного та організаційного прогресу, для переважної більшості підприємств (фірм, компаній) інноваційна діяльність є об'єктом підвищеної повсякденної уваги. В сучасних умовах господарювання вона реально служить потужним каталізатором розвитку економіки, надійною гарантією високоефективного бізнесу. Як свідчать результати проведеного нещодавно опитування керуючих надвеликих промислових компаній США, у найближчі роки лише для 8% з них значення нововведень як обов'язкової умови ефективної бізнесової діяльності залишиться майже незмінним, тоді як 51% очікує помітного його посилення, а 41% - істотного зростання. [1]. Приблизно аналогічні оцінки важливості інноваційної діяльності отримані по основних суб'єктах господарювання у ряді країн Центральної та Східної Європи з економікою, що розвивається швидкими темпами. Саме розробка нових видів продукції, пошук та впровадження сучасних енерго- та ресурсозберігаючих технологій з боку підприємців та активне сприяння держави інноваційній політиці допомогли цим країнам швидкими темпами подолати кризові явища в національній економіці.

Тому сьогодні для України в умовах трансформації соціально-екопомічної системи питання іноваційної діяльності набуває першочергового значення. [2]

Формування в Україні ринкових відносин вимагає ретельного і комплексного вивчення механізму функціонування національної ринкової економіки і окремих її підсистем. Велике значення має також дослідження світових форм іноваційної діяльності та впровадження їх в конкретних умовах України. Сьогодні постійне оновлення техніки і технології виробництва, асортименту продукції, методів організації виробництва і управління, прийомів маркетингу стає не тільки важливою константою конкурентної ринкової стратегії сучасного підприємства, але і відіграє ключову роль в економічному і соціальному прогресі всього суспільства. Очевидно також, що успіх реформ в нашій країні неможливий без активізації інноваційних процесів на всіх рівнях трансформації економічної системи.

Таблиця 1

Динаміка інноваційної діяльності підприємств Тернопільщини

Роки	1992	1993	1994	1995	1996
1	2	3	4	5	6
Комплексно механізовано і автоматизовано дільниць, цехів	7	16	13	5	9
темпи зростання		128%			80%
Падіння	65%		18%	61,5%	
Нові механізовані потокові і автоматичні лінії	11	8	6	5	-
темпи зростання					
падіння	64,5%	27,3%	25%	16,7%	100%
Впроваджено нових технологічних процесів	82	81	58	55	32
темпи зростання					
падіння	67,6%	1,2%	28,4%	5,2%	41,8%
Впроваджено маловідходних, ресурсозберігаючих, безвідходних процесів	15	22	16	8	9
темпи зростання		46%			12,5%
Падіння	52%		27,2%	200%	
Металорізальні верстати з числовим програмним управлінням	13	12	8	3	-
темпи зростання					
Падіння	48%	7,7%	25%	62,5%	100%
Освоєно виробництво нових видів продукції	428	468	322	230	254
темпи зростання		9.3%			
Падіння	10,3%		31,2%	28,6%	10,4%

Останнім часом з переходом на ринкові відносини в Україні з'явилась досить значна кількість підприємств, які в своїх статутах декларують інноваційну діяльність. Проте, проведені дослідження показують на те, що є дуже мало підприємств, які можна було б зарахувати до розряду інноваційних. Внаслідок спровокованої гіперінфляції та кризи платежів, різкого падіння валового товарного виробництва, а за ним ВВП, рівня реальних доходів і нагромаджень одночасно відбувся також відповідний спад інвестиційної та інноваційної активності. На інше в цих умовах не можна було й чекати. Інфляція постійно "з'їдала" навіть ті мізерні фонди нагромаджень і амортизаційних відрахувань, які формувались товаровиробниками, паралізуючи тим самим інвестиційні можливості, насамперед на стадії науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у виробництві.

Так, проведені дослідження 252 промислових підприємств Тернопільської області за період з 1992 р. по 1996 р. показали, що в умовах економічної нестабільності спостерігається зниження показників інноваційної діяльності (див. таблицю 1).

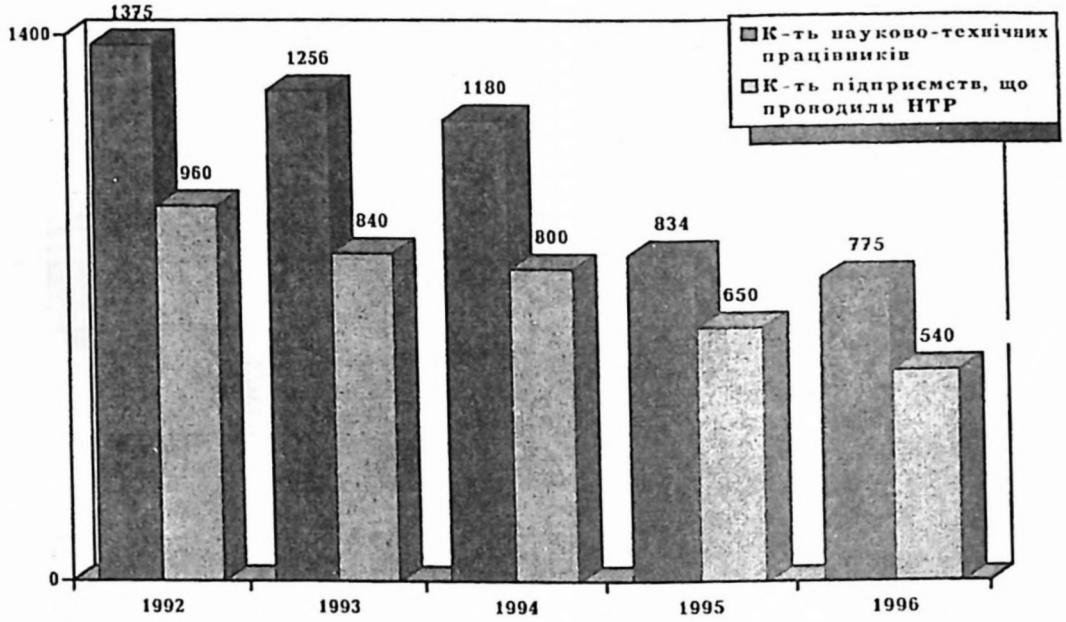

Рис.1 Тенденції в здійсненні науково-технічних робіт на промислових підприємствах області

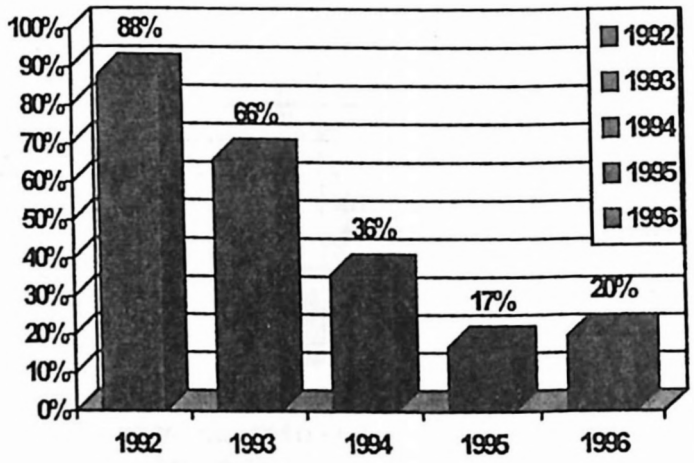

Мал. 2. Зміни в обсягах виробництва промислової продукції (в % до попереднього року)

У 1996 р. інвестиції в об'єкти виробничої сфери скоротилися більше як у 4 рази і залишилися на рівні, меншому від 25% обсягу 1990 р. (при сумарному показнику - 26,4%). І це за умов, коли й до 1990 р. обсяги інвестицій безпосередньо у виробничу сферу були вкрай обмеженими. Інвестування проводилось в основному за рахунок власних коштів підприємств. Питома вага цих підприємств склала 98,1%; підприємств, які використовували кошти Держбюджету - 3,8%, кредити та позики - 9,6%, а кошти іноземних інвесторів не використовувались.

Більшість промислових підприємств інноваційні кошти спрямували на виконання науково-дослідних та конструкторських робіт, 28,8% - на технологічну підготовку виробництва, 26,9% - на придбання нового устаткування; 1,9% - на придбання конструкторсько-технологічної документації.

Важливе значення у фінансовому забезпеченні структур підприємництва має цільове фінансування на конкурсній основі інноваційних програм і проектів, які направлені на впровадження нових конкурентоспроможних технологій, науково-дослідних розробок, створення ноу-хау, випуск імпортно-замінюючої продукції. Тернопільським регіональним відділенням Держінфонду України профінансовано 17 інноваційних проектів.

У 1996 р. темпи спаду інноваційної діяльності відносно 1992 року дещо призупинились (мал.1), що відобразилось на змінах в обсягах випуску промислової продукції (мал.2). Комплексно механізовано 9 дільниць, цехів, виробництв, що у 1,8 більше ніж у 1995 році. Освоєно виробництво 254 найменувань видів нової продукції, з них 240 найменувань становлять товари народного споживання, що відповідно на 10,4 і 18,8 відсотка більше. На 12,5 відсотка більше впроваджено маловідходних, ресурсозберігаючих, безвідходних технологічних процесів. [3]

Незважаючи на те, що останнім часом процес роздержавлення відбувався відносно швидкими темпами, однак господарську діяльність здійснювали 31,2% підприємств і найчастіше зміна їх статусу помітно не впливала на поліпшення технічних параметрів виробництва, оновлення продукції та підвищення її конкурентоспроможності. Вкрай обмежені інвестиції направлялися, головним чином, не на технологічне оновлення, а на підтримку діючих виробництв шляхом збільшення низькоефективних затрат на капітальні ремонти.

Водночас більша частина підприємств відчуває постійні труднощі щодо матеріально-технічного забезпечення й збуту продукції через неплатоспроможність споживачів, нестабільність нормативних документів, які регулюють господарську діяльність товаровиробників.

Поряд з цим частина підприємств, які пройшли перші етапи приватизації все ж здійснюють технологічні перетворення, перепрофільовують виробництво, встановлюють взаємовигідні зв'язки з постачальниками, оновлюють асортимент продукції і зміцнюють свої позиції на внутрішньому та зовнішньому ринках (ВАТ "Ватра", ВАТ "Швейна фірма", ВО "Оріон", завод "Сатурн", ТОВ "Тернопільфарфор"). Правда, їх кількість ще не велика і вони не можуть відігравати помітної ролі у формуванні нового економічного середовища.

В цілому по області, з огляду на обмеженність матеріальних, фінансових і кредитних ресурсів, а також іноземних кредитів, модернізація діючих і створення нових високотехнологічних виробництв або відбувається дуже повільно, або не відбувається зовсім. Оптимістичні прогнози залишаються переважно на папері, численні інвестиційні програми на практиці майже не реалізуються.

Економічні результати господарювання в регіоні свідчать, що діяльність підприємств у сфері фінансів, маркетингу, освоєння нової продукції, вибору інноваційної стратегії зустрічається з рядом проблем, які негайно потребують ефективного вирішення. Головна перешкода в області ***маркетингу*** - проблема збуту продукції, яка в свою чергу викликана наступною сукупністю чинників:

- втрата традиційних ринків збуту, розрив традиційних звязків із споживачами;
- низька платоспроможність споживачів (потреба в продукції є, а грошей для її оплати немає);
- низька конкурентоздатність продукції, що перешкоджає її просуванню на нові ринки;
- погана інформованість потенційних покупців про продукцію і про умови її постачання;
- низькоефективна цінова політика підприємства обумовлена, частково, різким подорожчанням енергоносіїв, сировини, матеріалів, комплектуючих і гострим дефіцитом оборотних засобів;

- нерозвинутість сфери збуту підприємства, застарілі організаційні схеми збуту продукції;
- неоднакові умови і "правила гри" для різних підприємств, особливо в порівнянні з підприємствами-монополістами;
- "негнучкість" підприємств в освоєнні продукції, яка користується підвищеним платоспроможним попитом;
- відсутність у підприємства чіткої стратегії розвитку та ін.

Для подолання перерахованих перешкод служба маркетингу повинна розв'язувати комплекс взаємопов'язаних завдань. Визначення складу і змісту основних функцій маркетингової діяльності - найважливіший етап інноваційної політики підприємства в даній сфері:
- формування попиту на товари;
- розвиток сітки продажу товарів (гуртова ланка, магазини, діллери, агенти і т.п.);
- створення гнучких фінансових схем роботи зі споживачами (продаж в кредит, використання векселів і ефективних бартерних схем, застосування взаємозарахування, пошук фінансових партнерів, які могли б кредитувати споживачів з метою підвищення їх оперативної платожоспроможності та ін.);
- звертання до уряду і місцевих органів влади з метою включення продукції в різноманітні цільові програми, що фінансуються на конкурсній основі.

Однією з найбільш гострих проблем для інноваційних фірм є проблема ***фінансування***, викликана наступними причинами:
- дефіцит власного капіталу (уставного фонду, фонду розвитку, амортизаційних відрахувань, прибутку) для фінансування не тільки основних, але і оборотних засобів;
- великі розміри неплатежів зі сторони споживачів продукції, замовників робіт і послуг;
- надто невигідні кредитні умови банків;
- непосильні податки і обов'язкові платежі (соцстрах, пенсійний фонд та ін.), які скорочують дохід підприємства в декілька разів;
- великі об'єми взаємозарахувань, коли замість грошей споживачі пропонують різну продукцію, яку потрібно ще десь перепродати;
- монопольно високі ціни на енергоносії, транспортні послуги, деякі види сировини, матеріалів, обладнання і т.п.

Для вирішення фінансових проблем на підприємстві повинна бути створена потужна структура, яка б реалізувала наступні функції:
- фінансове планування, облік і контроль на основі застосування технології бюджетування. Досвід показує, що в результаті впровадження процедур планування, обліку і контролю фінансів можна збільшити прибутки на 30-40% [5];
- впровадження сучасних комп'ютерних багатофункціональних бухгалтерських програм, які б дозволили виконувати якісний і сучасний фінансовий аналіз;
- цілеспрямоване управління грошовими потоками таким чином, щоб гроші поступали на підприємство точно в період чергових платежів (тоді не виникають пені і штрафи);
- маркетинг фінансового ринку з метою пошуку джерел дешевих кредитів і позик;
- пошук платіжоспроможних підприємств-споживачів, отримання висновків аудиторських фірм про надійність партнерів і клієнтів;
- диверсифікація виробництва і організація випуску дефіцитних товарів (робіт, послуг);
- реалізація зайвого обладнання, матеріалів;
- пошук альтернативних постачальників ресурсів з метою мінімізації витрат на виробництво (особливо важливо знайти альтернативу монополістам: наприклад, теплопостачання від власної котельні в сучасних умовах дешевше за централізоване);
- збільшення розміру власного капіталу за рахунок емісії акцій і облігацій;
- розробка і реалізація інвестиційних програм (в тому числі і бізнес-планів) з активним пошуком "багатих" партнерів: вітчизняних і зарубіжних банків, інвестиційних компаній і фондів, пенсійних фондів і страхових компаній, а також активна робота з грошима населення;

- ідеальним інструментом поєднання інноваторів і потенційних інвесторів міг би стати фондовий ринок;
- для формування стартового капіталу фірми поряд з прямим державним фінансуванням використовувати нову форму позичкового капіталу - венчурного (ризикового) фінансування. Венчурний капітал може бути створений на засоби організацій, підприємств, об'єднань і банків, а також за рахунок інших фінансових джерел, серед яких особисті нагромадження, пенсійні та благочинні фонди, фонди страхових компаній. Венчурний капітал може надходити до фірм, як пряме фінансування окремими підприємствами, так і у вигляді субсидій зі сторони держави. Важливу роль в цьому випадку отримує кредит, який видається державою без процентів або під низький процент, коли фірма зобов'язується обслуговувати лише інноваційні проекти, що входять в державні науково-технічні програми.

Необхідність підтримувати ризиковані НДР вимагає прийняття спеціальних заходів по створенню сприятливих умов для банків, які зацікавлені у фінансуванні ризикових проектів. В зв'язку з цим, особлива роль відводиться інноваційним банкам. Було б доцільно застосовувати по відношенню до них пільгове оподаткування, особливо в період створення і накопичення ними страхових та інших фондів; в іншому випадку, неможливою стане сама ідея фінансування саме ризикових розробок, які можуть принести не тільки прибутки, але і втрати.

Основні труднощі в ***оновленні асортименту продукції*** та ***технологічному переозброєнні*** більшості підприємств полягають у тому, що:
- немає необхідних для техпереозброєння коштів;
- психологічні проблеми: впровадження нової продукції і техпереозброєння необхідно здійснювати в стислі терміни, а наші інженерні кадри хотіли б працювати в старому звичному режимі;
- відчувається дефіцит нових ідей і розробок по високорентабельних виробах, які можна було б випускати на існуючому обладнанні; а якщо такі ідеї і є, то наші спеціалісти не вміють оформити їх в привабливому для інвесторів вигляді, спрогнозувати ринок збуту, довести свою економічну ефективність, оцінити ризики;
- досить часто немає швидкої взаємодії між споживачами продукції, маркетологами і конструкторами, технологами, економістами підприємства.
- основні фонди застаріли, технології налаштовані на виробництво традиційної продукції, яка зараз не користується попитом;

Для подолання цих проблем можна запропонувати такі заходи:
- комплексне освоєння виробництва нової продукції, коли перші зразки нового виробу складаються із закуплених деталей і вузлів, а в подальшому виготовлення деталей та вузлів організується на самому підприємстві на основі франчайзних договорів та ін.;
- реалізація програмно-цільового підходу до впровадження у виробництво нових виробів, коли зусилля всього підприємства розподілені по стратегічних центрах господарювання для вирішення одного центрального завдання;
- організація на підприємстві спеціального підрозділу стратегічного планування, завданням якого є відбір найбільш перспективних виробів і технологій і розробка для них якісної техніко-економічної документації (бізнес-плани, інвестиційні і фівансові проекти, інформаційні і рекламні бюлетені та проспекти), які дозволяють ефективно взаємодіяти з вітчизняними і зарубіжними інвесторами.

Як свідчить досвід, господарювання ряду підприємств Тернопільщини, зокрема ВАТ "Ватра", реалізація вищеперерахованих пропозицій в інноваційній політиці досить швидко дає свої позитивні результати, зміцнює конкурентний статус продукції, дає можливість завоювати чіткі ринкові позиції.

Summary. At this article particular attention is given to: a) importance of technological and product innovation for the firms; b) analysis innovation activity of the Ternopil's region firms; c) improvement of innovation strategies.

Література

1. Покропивний С. Інноваційний менеджмент у ринковій системі господарювання // Економіка України. - 1995. N2. С.24.
2. Krawczuk R., Welka przemiana. Upadek i odrodzenie polskej gospodarki, Wydaw. INTERIM, Warszawa. - 1990.-С.125.
3. Тернопільщина в цифрах - 1996 рік. Статистичний щорічник. - Тернопіль,1997.-С.425.
4. Геннадий Андрощук. Организационно-экономические формы внедрения нововведений в производство //Бизнес-Информ. - 1995.- №33-34.-С.46.
5. Петр Шеко. Управление созданием жизнеспособных нововведений// Проблемы теории и практики управления. - 1996. №1.-С.214.
6. Санто Борис. Инновация как средство кономического развития. - М.: Прогресс, 1990. - 234 с.